

Лазаренко К. Д., ад'юнкт кафедри роботи з персоналом, юридичної психології, педагогіки та політології Академії управління МВС (м. Київ)

СТАН РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УПРАВЛІНЦІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

У статті досліджено стан рівня розвитку комунікативного потенціалу керівників органів внутрішніх справ. Представлені середньоарифметичні показники параметрів комунікативного потенціалу управлінців, зазначено необхідність їх постійного вдосконалення та корекції.

В статті исследовано состояние уровня развития коммуникативного потенциала руководителей органов внутренних дел. Представлены среднеарифметические показатели параметров коммуникативного потенциала управленцев, указана необходимость их постоянного усовершенствования и коррекции.

The article is devoted to investigated the state-level of development of the communicative potential of the leaders of the organs of internal affairs. The presented arithmetical means indicators parameters of the communicative potential of managers, indicated the need for continuous improvement and correctment.

Ключові слова: комунікативний потенціал, психодіагностичні методи, керівник органів внутрішніх справ, показники рівня розвитку.

Ключевые слова: коммуникативный потенциал, психодиагностические методы, руководитель органов внутренних дел, показатели уровня развития

Key words: communication potential, psychodiagnostical methods, leaders of the organs of internal affairs, indicators of the level of development.

Сучасний керівник органів внутрішніх справ – це людина, яка не лише вміє працювати з персоналом, а й бути взірцем, певним еталоном для підлеглих, справжнім лідером, наставником, референтною особистістю з глибокими знаннями, вмінням розуміти людей, співпереживати з ними, привабливим іміджем, і звичайно, характерологічними особливостями. Саме тому, потенціал керівника є предметом пильної уваги та об'єктом вивчення багатьох науковців таких як О.М. Бандурка, В.І. Барко, С.Д. Максименко, Л.І. Мороз, В.П. Москалець, Л.Е. Орбан-Лембрик та ін.

Метою даної статті є дослідження стану розвитку комунікативного потенціалу управлінців органів внутрішніх справ за допомогою комплексу підібраних психодіагностичних методик, а також на цій основі узагальнення отриманих результатів та формулювання робочих гіпотез щодо шляхів оптимізації підвищення рівня комунікативного потенціалу керівників міліції.

Дослідження проблеми міжособистісних відносин та спілкування в області психологічної науки дозволив нам визначити складові елементи та умови розвитку комунікативного потенціалу керівників органів внутрішніх справ, а також

узагальнити основні орієнтири дослідження стану та динаміки комунікативного потенціалу у керівників міліції України різного управлінського рівня.

Управлінська діяльність керівника ОВС – це перш за все взаємодія з людьми, які виступають як суб'єктами впливу керівника, так і водночас активними учасниками управлінського процесу. Безумовно те, що вся діяльність керівника здійснюється на основі безпосередніх або опосередкованих взаємодій між людьми. За таких умов особливого значення набуває принцип гуманістичного спрямування на особистість, а також її дослідження у такому ракурсі.

Так, представники гуманістичної психології дотримувались погляду, що людина має вивчатись як активний об'єкт дослідження. Представники даного напрямку А. Маслоу К. Роджерс, та ін., концентрували увагу на таких проблемах як особистість, розвиток, активність, креативність, автономність, самоактуалізація, самовдосконалення, свобода вибору, відповідальність, прагнення людини до вищих цінностей, тощо [6]. Всі згадані вище проблеми в тій чи іншій мірі відображають та за своєю суттю залежать від комунікативного потенціалу особистості,

Питання психології

для нашого дослідження важливий, саме потенціал керівника.

Дослідження, яке проводилося на емпіричному етапі, включало комплексне вивчення змістовних та ситуаційно-процесуальних чинників (об'єктивних і суб'єктивних), закономірностей та механізмів, що впливають на розвиток комунікативного потенціалу керівника органу внутрішніх справ, а також детальний аналіз та узагальнення складових елементів даного явища.

Для збору емпіричного матеріалу використовувалися наступні методики:

- «Індивідуально-типологічний опитувальник» (Л.Н. Субчик) [7];
- «Тест оцінки комунікативних умінь» [9];
- «Діагностика комунікативної соціальної компетентності» (КСК) М. П. Фетіскіна, В.В. Козлова, Г.М. Мануйлова) [8];
- діагностування рівня самоактуалізації особистості (А.А. Лазуткіна в адаптації Н.Ф. Каліна) [8];
- дослідження поведінкового компоненту комунікативного потенціалу ми за допомогою методики комунікативно - характерологічних тенденцій поведінки (Т. Лірі) [8];
- діагностики емоційного інтелекту, яка полягає у виявленні здатності розуміти відносини особистості, виражені в емоціях, і керувати емоційною сферою на основі прийняття рішень (Н. Холл) [7].

Психодіагностичне тестування проводилося у навчальних групах слухачів магістратури Академії Управління МВС. До складу груп респондентів увійшли керівники міськрайлінорганів внутрішніх справ різних управлінських рівнів.

Загальна кількість опитаних становить 211 осіб, віком від 22 до 40 років та стажем роботи в органах внутрішніх справ від 2 до 20 років.

Дану категорію керівників ОВС України було обрано тому, що службові завдання, які вони вирішують, передбачають щоденну участь у службово-діловому спілкуванні, тісній взаємодії з людьми, а тому передбачають максимальну реалізацію комунікативного потенціалу особистості. Крім того, за якістю професійної підготовки, досвідом служби і рівнем розвитку комунікативного потенціалу їх можна вважати експертами з даних питань.

Аналіз результатів психодіагностики дозволив дослідити рівень розвитку кожного структурного компоненту комунікативного потенціалу, зокрема, генетико-конституціональні характеристики, когнітивний, мотиваційний, характерологічний, поведінковий компоненти та інтелектуальні властивості особистості. А також на цій основі виявити особистісні якості, які набувають базового значення для розвитку комунікативного потенціалу управлінців органів внутрішніх справ.

Так, рівень розвитку структурних компонентів комунікативного потенціалу керівників нами визначався як високий, середній та низький.

Для дослідження рівня генетико-конституціональних характеристик особистості, що включають (загальну активність особистості, стеничність, гіпостеничність) нами використана методика (ІТО), яка містить вісім шкал оцінки ступеня виразності таких базових властивостей, як екстраверсія, інтроверсія, агресивність, спонтанність, сензитивність, тривожність, емотивність, ригідність (таблиця 1).

Всього опитано 37 слухачів магістратури Академії управління МВС денної та заочної форми навчання.

Таблиця 1

Показники індивідуально-типологічних особливостей за опитувальником ІТО

Шкали	Екстраверсія	Спонтанність	Агресивність	Ригідність	Інтроверсія	Сензитивність	Тривожність	Лабільність
	1	2	3	4	5	6	7	8
Середнє значення	6,5	5,8	5,3	5,7	2,9	4,7	3,3	6,5

Показники в межах норми визначаються (3-4 бали). Акцентуація певних рис (5-7 балів). Риси виражені надто яскраво, що призводить до дезадаптації (8-9 балів).

Крім того, за шкалою L «Брехня» якщо опитуваний набрав більше 5-ти балів –

результати недостовірні, за шкалою F «Агравация» підраховано більше 5-ти балів – дані також недостовірні.

У процентному відношенні вище наведені показники містять наступні дані (таблиця 2)

Показники норми і акцентуації за опитувальником ІТО

Норма	Акцентуація	Деадаптація
8,1%	13,5%	-

Діагностика когнітивного компоненту комунікативного потенціалу здійснювалась за допомогою методики оцінки комунікативних умінь (таблиця 3).

Всього опитано 34 слухачі магістратури Академії управління МВС денної та заочної форми навчання. Оцінка здійснювалась за порядковою чотирибальною шкалою в напрямку зростання комунікативного потенціалу:

Поганий співрозмовник відповідно 1 бал.

Критичне ставлення до сказаного – 2 бали.

Непоганий співрозмовник, однак може не приділяти партнеру повної уваги – 3 бали.

Відмінний співрозмовник, уміє уважно слухати, розуміти людей – 4 бали.

Таблиця 3

Показники оцінки комунікативних умінь

Шкали	Поганий співрозмовник	Критичне ставлення до сказаного	Непоганий співрозмовник	Відмінний співрозмовник
	1	2	3	4
% відношення	-	35%	64,7%	-

Для діагностики комунікативної соціальної компетентності (КСК) нами використовувалась методика «Діагностика комунікативної соціальної компетентності» (КСК) М. П. Фетіскіна, В.В. Козлова, Г.М. Мануйлова) [8], яка містить наступні шкали: товарицькість, логічне мислення, емоційна стійкість, безтурботність, чутливість, незалежність, самоконтроль, схильність до асоціального поведіння (таблиця 4).

Для перевірки валідності даної методики також включено „шкалу брехні“, яка складається з 10 питань. Показник за шкалою брехні в 12 і більше балів розглядався як недостовірний.

Всього опитано 39 слухачів магістратури Академії управління МВС денної та заочної форми навчання.

Таблиця 4

Показники комунікативного потенціалу за методикою КСК

Шкали	А	Д	ДО	П	М	Н	В	З
	1	2	3	4	5	6	7	9
Середнє значення	13,4	10,1	8,6	13,1	8,6	13,4	14,1	13,9

Із таблиці видно, що середня кількість балів по фактору А становить 13,4, це свідчить про перевагу у респондентів таких якостей як відкритість, легкість, товарицькість над замкнутістю, нетоварицькістю.

Результат з середньою кількістю балів 10,1 по фактору В свідчить про зразкову рівновагу між протилежними особистісними якостями за даною шкалою – це розвинене логічне мислення, кмітливність та протилежні якості неухважність та слаборозвинуте логічне мислення.

Показник з результатом 13,9 балів по фактору З свідчить про перевагу таких особистісних якостей у опитаних як

емоційна стійкість, зрілість, спокій над емоційною нестійкістю, мінливістю.

Середня кількість балів 10,1 по фактору Д свідчить про рівновагу між такими характеристиками особистості як життєрадісність, безтурботність, веселість над мовчазністю, серйозністю.

Показник по фактору ДО з середнім значенням 8,6 балів означає рівнозначний, гармонійний прояв таких якостей у опитаних як чутливість, художнє мислення до належності на себе, раціональності та реалістичності.

Наступний фактор М з результатом 8,6 балів свідчить про рівномірний прояв переваги вибору власних рішень, незалежності, орієнтованості на себе з

Питання психології

залежністю від групи, потребою у врахуванні суспільної думки.

Середня кількість балів 13,4 по фактору Н свідчить про перевагу в опитаних вмінню контролювати себе та підкорятися правилам над імпульсивністю та неорганізованістю.

Даний опитувальник дозволяє виявити схильність до асоціального поведіння (фактор П). За даною шкалою середній результат опитуваних становить 13,1 бал, що свідчить про переважну виразність фактору.

Рівнева оцінка здійснювалась за порядковою чотирибальною шкалою в

напрямку зростання комунікативного потенціалу:

Кількість балів від 16 до 20
максимальний (четвертий рівень).

Кількість балів від 13 до 15 достатня вираженість факторів (третій рівень).

Кількість балів від 8 до 12 – середня вираженість (другий рівень).

Кількість балів від 5 до 7 – низький (перший рівень).

У процентному відношенні вище наведені показники містять наступні дані (таблиця 5).

Таблиця 5

Рівнева оцінка комунікативного потенціалу за методикою КСК

1	2	3	4
-	7,7%	12,8%	-

Методика діагностування рівня самоактуалізації особистості (А.А. Лазуткіна в адаптації Н.Ф. Каліна) [8] представлена наступними шкалами: шкала орієнтації в часі, шкала цінностей, шкала погляду на природу людини, шкала потреби в пізнанні, шкала прагнення до творчості або креативності, шкала автономності, шкала спонтанності, шкала саморозуміння, шкала аутосимпатії, шкала контактності, шкала гнучкості в спілкуванні (таблиця 6).

Всього опитано 32 слухачі магістратури Академії управління МВС денної та заочної форми навчання.

Рівнева оцінка, як і в попередній методиці, здійснювалась за порядковою чотирибальною шкалою в напрямку зростання комунікативного потенціалу. Виходячи з максимальної кількості балів по кожній шкалі ми визначаємо:

Високий (третій) рівень самоактуалізації особистості (12-15 балів).

Середній (другий) рівень (9-11 балів).

Низький (перший) рівень (6-8 балів).

Таблиця 6

Показники самоактуалізації особистості за опитувальником САМОАЛ

Шкали	Орієнтація в часі	Цінності	Погляду на природу людини	Потреба у пізнанні	Креативність	Автономність	Спонтанність	Саморозуміння	Аутосимпатія	Контактність	Гнучкість у спілкуванні
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Середнє значення	10,4	8,7	6,9	8,7	7,7	7,8	6,2	9	8,3	8,8	7,8

1. Шкала орієнтації в часі показує, наскільки людина живе сьогоднішнім, не відкладаючи своє життя «на потім» і не намагаючись знайти притулок у минулому. Високий результат характерний для осіб, що добре розуміють екзистенціальну цінність життя, вони здатні насолоджуватися актуальним моментом, не порівнюючи його з минулими радостями та не знецінюючи передчуттям прийдешніх успіхів. Низький результат – це люди, невротично занурені в минулі переживання, із завищеним прагненням до досягнень, недовірливі й невпевнені в собі. Ми отримали середнє

значення 10,4, що свідчить про середній рівень самоактуалізації особистості за даною шкалою.

2. Шкала цінностей. Високий бал по цій шкалі свідчить, що людина розділяє цінності особистості, яка самоактуалізується, до їх числа А. Маслоу відносив такі, як істина, добро, краса, цілісність, відсутність роздвоєності, життєвість, унікальність, досконалість, здійснення, справедливість, порядок, простота, легкість без зусилля, гра, самодостатність. Перевага цих цінностей указує на прагнення до гармонічного буття й здорових відносин з людьми, далеко від

бажання маніпулювати ними у своїх інтересах [8]. Показник з цифрою 8,7 свідчить про низький рівень самоактуалізованості опитуваних осіб.

3. Погляд на природу людини може бути позитивним (висока оцінка) або негативним (низька). Високий показник по даній шкалі може інтерпретуватися як стійка підстава для щирих і гармонічних міжособистісних відносин, природна симпатія й довіра до людей, чесність, неупередженість, доброзичливість. В ході проведення дослідження отриманий результат з середнім значенням 6,9 свідчить про низький показник опитуваних по даній шкалі.

4. Висока потреба в пізнанні характерна для осіб, які самоактуалізуються, завжди відкритих новим враженням. Середнє значення за даною шкалою 8,7 свідчить про низький показник у опитуваних осіб.

5. Прагнення до творчості або креативність. Результат опитування по даному атрибуту самоактуалізації, який можна назвати творчим відношенням до життя, свідчить також про низький рівень у опитаних з середнім значенням 7,7.

6. Високий показник за шкалою «Автономність», на думку більшості гуманістичних психологів, є головним критерієм психічного здоров'я особистості, її цілісності й повноти. Вона характеризує такі риси, як життєвість, самопідтримка, зрілість. У термінах Е. Фромма автономність – це позитивна «воля для» на відміну від негативної «волі від» [8]. Отриманий нами результат свідчить про низький показник за даною шкалою – 7,8.

7. Спонтанність – це якість, що впливає із упевненості в собі й довіри до навколишнього світу, властивих самоактуалізованим людям. Високий показник по шкалі спонтанності свідчить про те, що самоактуалізація стала способом життя, а не є мрією або прагненням. Спонтанність співвідноситься з такими цінностями, як воля, природність, гра, легкість без зусилля. Отриманий нами результат показує низький рівень за даною шкалою в опитаних – 6,2.

8. Високий показник по шкалі «Саморозуміння» свідчить про чутливість, сензитивність людини до своїх бажань та потреб. Показники по шкалах саморозуміння, спонтанності та аутосимпатії, як правило, пов'язані між собою. Низький бал за шкалою саморозуміння властивий людям

невпевненим, що орієнтуються на думку навколишніх, Д. Рисмен називав таких людей «орієнтованими ззовні» на відміну від «орієнтованих зсередини» [8]. Показник по даній шкалі з середнім значенням 9 балів свідчить про середній рівень за даним атрибутом самоактуалізації опитаних осіб.

9. Низькі показники за шкалою «Аутосимпатії» властиві невротичній, тривожній, невпевнені в собі особистості. Показник у опитаних нами осіб за даною шкалою становить 8,3 бали, що можна віднести до середнього рівня. Однак, для майбутніх керівників дана цифра є надто низькою і свідчить про деяку роздвоєність особистості, що є неприпустимим для характерологічних якостей управлінця.

10. Шкала контактності та шкала гнучкості в спілкуванні є досить важливим показниками при дослідженні комунікативного потенціалу керівника ОВС, так як відповідають наскільки ефективно особистість проявляє себе у комунікації.

Так, шкала контактності вимірює товариськість особистості, її здатність до встановлення міцних і доброзичливих відносин з навколишніми. У опитувальнику САМОАЛ контактність розуміється не як рівень комунікативних здатностей особистості або навички ефективного спілкування, але як загальна схильність до взаємно корисних і приємних контактів з іншими людьми, необхідна основа синергічної установки особистості [8]. Показник середнього значення за даною шкалою у опитуваних 8,8 свідчить про середній рівень.

11. Шкала гнучкості в спілкуванні співвідноситься з наявністю або відсутністю соціальних стереотипів, здатністю до адекватного самовираження в спілкуванні. Люди з високою оцінкою по цій шкалі орієнтовані на особистісне спілкування, не схильні прибігати до фальші або маніпуляцій, не змішують саморозкриття особистості із самопред'явленням – стратегією й тактикою керування виробленим враженням [8]. Низькі показники характерні для людей ригідних, не впевнених у своїй привабливості, у тому, що вони цікаві співрозмовникові й спілкування з ними може приносити задоволення. Отриманий нами результат із середнім значенням 7,8 балів свідчить про низькі показники за даною шкалою.

У процентному відношенні щодо загальної кількості опитаних вище наведені показники містять наступні дані (таблиця 7)

Рівнева оцінка комунікативного потенціалу за методикою САМОАЛ

1	2	3
15,6%	18,7%	-

Дослідження поведінкового компоненту комунікативного потенціалу ми здійснюємо за допомогою методики комунікативно - характерологічних тенденцій поведінки (Т. Лірі). Дана методика представлена у вигляді

наступних шкал: домінування, дружелюбність, владність, впевненість у собі, вимогливість, упертість, поступливість, довірливість, конформізм, чуйність (таблиця 8).

Всього опитано 34 особи.

Таблиця 8

Показники комунікативно-характерологічних тенденцій поведінки (Т.Лірі)

Шкали	Домінування	Впевненість у собі	Вимогливість, непримиримість, жорстокість	Скептицизм, упертість, негативізм	Поступливість, пасивність, підкорюваність	Довірливість, слухняність, залежність	Добросердечність, несаможітність, надмірний конформізм	Чуйність, безкорисність, жертвовність
	1	2	3	4	5	6	7	8
Середнє значення	7,4	5,7	5,1	2,5	3,8	4,1	7,1	5,7

За використаною у дослідженні порядковою шкалою кожна з перелічених характерологічних тенденцій має три ступеня вираженості:

1-5 балів – високий (третій рівень адаптації) або адаптивний варіант риси характеру, яка проявляється по відношенню до інших;

6-10 балів – проміжний (другий рівень); більше 10 балів – низький (перший рівень) або дезадаптивність тенденції характеру.

Так, із 34 опитаних респондентів адаптивний варіант рис характеру, які проявляються становить 50%, проміжний – 30,4%, дезадаптивний – 19,6% (таблиця 9).

Таблиця 9

Рівневі показники комунікативного потенціалу за методикою (Т.Лірі)

3	2	1
50%	30,4%,	19,6%.

Діагностика емоційного інтелекту полягає у виявленні здатності розуміти відносини особистості, виражені в емоціях, і керувати емоційною сферою на основі прийняття рішень (Н. Холл). Дана методика містить 5 шкал:

1) емоційна поінформованість;

2) керування своїми емоціями (швидше емоційна відхідливість, емоційна неригідність);

3) самомотивація (довільне керування своїми емоціями);

4) емпатія;

5) розпізнавання емоцій інших людей (вміння впливати на емоційний стан інших людей) (таблиця 10).

Таблиця 10

Показники емоційного інтелекту

Шкали	Емоційна поінформованість	Керування своїми емоціями	Самомотивація	Емпатія	Розпізнавання емоцій інших людей
	1	2	3	4	5
Середнє значення	8,8	6,8	10,6	8,3	8,6

За використаною у дослідженні трьохбальною шкалою, рівнева оцінка здійснювалась у порядку зростання показників емоційного інтелекту респондентів:

(14 і більше) – високий рівень.

(8-13) – середній.

(7 і менше) – низький.

Процентне відношення даних показників щодо загальної кількості опитаних містить наступні дані (таблиця 11).

Рівневі показники емоційного інтелекту за методикою (Н.Холл)

Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
5,7%	45,3%	49%

Проведене нами емпіричне дослідження рівня розвитку комунікативного потенціалу керівників ОВС свідчить про те, що більшість важливих особистісних якостей управлінців, які є структурними елементами саме комунікативного потенціалу особистості, перебувають на низькому та середньому рівнях розвитку.

Цей негативний фактор суттєво впливає на ефективність їх управлінської діяльності та міжособистісних відносин в цілому. Крім здатності керівника залежно від типу тієї або іншої ситуації обирати прийнятний стиль спілкування, взаємодії, істотну роль в ефективності комунікативного процесу відіграють також емоційна стійкість, емпатія, комунікативна компетентність, вміння розпізнавати емоції інших. Всі ці якості віднесені нами до структури комунікативного

потенціалу та характеризують показники рівня його розвитку.

Для керівників із середніми показниками комунікативного потенціалу характерно те, що їх потенціал щодо комунікації, налагодження міжособистісних відносин не визначається високою стійкістю та потребує певних дій щодо формування та розвитку даних якостей.

Отже, вище наведені результати психодіагностичного дослідження свідчать про необхідність пошуку нових форматів та проведення відповідної корегувальної роботи з розвитку параметрів комунікативного потенціалу, а також розроблення програми оптимізації психологічних особливостей розвитку комунікативного потенціалу керівників ОВС України.

Література

1. Барко В.І. Теоретичні засади оптимізації професійно-психологічного відбору керівного персоналу органів внутрішніх справ // Актуальні питання запобігання і протидії торгівлі людьми: матеріали між народ. наук.- прак. конф. – К.: Академія управління МВС 2010. – Харків: Права людини, 2010. – 220 с.
2. Бодалев А.А., Рудкевич Л.А. Как становятся великими или выдающимися. М.: Институт Психотерапии, 2003. - 287 с.
3. Бодалев А.А. Столин В.В. Аванесов В.С. Общая психодиагностика СПб.: Изд-во «Речь», 2000. – 440 с.
4. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психодиагностике – СПб.: Питер Ком, 1999. – 528с.: (Серия «Мастера психологии»).
5. Венгер А. Л. Психологическое консультирование и диагностика. Практическое руководство. Часть 1. — М.: Генезис, 2001. — 160 с.
6. Роджерс К. Консультирование и психотерапия. Новейшие подходы в области практической работы: Пер. с англ. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 264 с.
7. Собчик Л.Н. Психология индивидуальности. Теория и практика психодиагностики. – СПб: Издательство «Речь», 2003. – 624с.
8. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М., Изд-во Института Психотерапии. 2002. – 490 с.
9. Тест оценки коммуникативных умений // Психологические тесты / Под ред. А.А. Карелина: В 2т. – М., 2001. – Т.2. С. 50-53.
10. Шевардин Н.И. Психодиагностика, коррекция и развитие личности: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. – 2-е изд. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 512с.
11. А. Г. Шмелев и коллектив. Основы психодиагностики – Учебное пособие для студентов педвузов. — Москва, Ростов-на-Дону: «Феникс», 1996. — 544 с.